

ПРАЗНУВАНЕТО НА ДЕНЯ НА СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ (1851 – 1945) – КУЛТУРОЛОГИЧНИ АКЦЕНТИ

Албена ВАЧЕВА, Николай ПАПУЧИЕВ

UMCS, Lublin

Югозападен университет, Благоевград (България)

Strzeszczenie

ŚWIĘTOWANIE DNIA ŚW. ŚW. CYRYLA I METODEGO
(1851 – 1945) – AKCENTY KULTUROLOGICZNE

Tekst stanowi kulturowe odczytanie Dnia Św. Św. Cyryła i Metodego w kontekście nowożytnych procesów formowania nacji. Podstawą opracowania jest lektura periodyków i dokumentów archiwalnych oraz analiza tekstów naukowych poświęconych tematowi. Główny akcent opracowania został położony na ukazanie związku pomiędzy tym co religijne, a tym co polityczne, jako potencjalnych ideologicznych kodów, mających wpływ na kształtowanie systemu obrzędowego danego narodu. W tym kontekście dokonuje się analizy systemu wartości, charakteryzującego epokę bułgarskiego odrodzenia, a także jego modyfikacji, które nastąpiły w efekcie nowych wyzwań stojących przed nowo kształtującym się narodem.

Така зададена, темата предполага доста широка интерпретация на един социологически по своя характер феномен – празнуването. Вниманието в настоящия текст обаче ще бъде поставено върху културологичния прочит на празника и начините на неговото отбелязване в контекста на модерните процеси на формирането на нацията. Този прочит ще бъде направен през призмата на отбелязването на религиозния празник – Деня на Св. св. Кирил и Методий, по-късно наложил се и като Ден на славянската писменост и на българската просвета и култура. В основата на изследването е работата с българския периодичен печат, проучването на архиви, както и научни изследвания, посветени на темата.

Влияние върху избора на темата оказа един архивен текст от 1942 година. Става дума за архивна единица от документалното наследство на Клуба на българските писателки, в която се споменава между другото, че през пролетта на 1942 година празнуването на традиционния Пролетен бал се налага да бъде по-скромно. Именно там се отбелязва, което има особено значение за представения тук текст, че правителството е взело мерки, да се отбележи „по-скромно” Денят на св. св. Кирил и Методий, за да не се дразнят излишно германците и да не се създават антигермански настроения сред населението на Царство България. Празнуването е желателно да се сведе само

до тържествен молебен в църковните храмове. Пресата, както ще бъде показано по-долу, също отразява този факт.

Народностните проекти на Българското възраждане

За да се разбере по-ясно значимостта на Празника на буквите, ще се върнем малко по-назад в историческия контекст, когато се извършва своеобразното секуларизиране на честването. Актът, при който празнуването придобива граждански характер, е изключително важен, тъй като обединява в себе си редица елементи, характеризиращи идеологията на модерната нацията. Не е случайно, че през 1943 година българското правителство има резерви именно към гражданското отбелязване на празника, а не към неговото църковно празнуване.

Заслуга за провъзгласяването на празника на Кирил и Методий за училищен и общонароден празник имат братята Найден и Константин Герови. В Пловдив през 1851 г. Найден Геров, д-р Чомаков и други родолюбиви българи решават да именуват училището „Кирил и Методий“. [...] Пловдивските родолюбци правят веднага след това друга крачка, която слага начало на преросмислянето на Кирило-Методиевия празник и празнуването му по светски. Геров пише в своите спомени: „Щом училището се нарече „Св. Кирил и Методий“ трябваше и празникът му да се празнува. Училището въведе този празник, който си остана да се празнува и занапред. Кримската война ме пропъди из Пловдив. На мое място за учител остана брат ми Костадин. И той продължи въведения обичай“ (Петканова 1994: 130).

Пространният цитат от изследването на професор Петканова е твърде съществен, защото разкрива един от механизмите, по които празникът на св. св. Кирил и Методий от религиозен се превръща в светски. Прототипът е лесно разпознаваем – използван е моделът, по който в предмодерните времена селищният храм и отбелязването на неговия празник изпълняват функцията на един от основните елементи на социалния живот. При този тип социалност именно храмът е едно от най-същностните средища на предмодерния еквивалент на обществената публичност, чиято значимост в сакралното време на празника намира доста широки измерения. Църковният двор в епохата преди Възраждането става едно от местата, свързани много тясно и със самоуправлението на селищната община. Обикновено това се е случвало след църковната служба в празничните дни.

Както се вижда от по-горе цитирания текст на проф. Донка Петканова, братята Найден и Константин Герови се опират на един съществуващ вече модел на празнична организация. Новото, което обаче те внасят, е изцяло съобразено с политическата и културната идеология на Българското възраждане – започва да празнува не само религиозният храм – църквата, а и светският

храм – училището. Това създава особена семиотична организация на празнуването като социален феномен. В своята сакрална знаковост училището извежда на преден план няколко важни за времето концепти от дейността на Светите братя – просветата и възможността за богослужение на собствен – можем да го наречем „етничен“ език. Тези два политически по своята същност концепта, заложили в средата на 19 век в семиотичната основа на празника ще се запазят, с известни вариации, практически до наши дни. Трябва да се подчертае, че още в Похвалното слово за Кирил Философ Климент Охридски го определя като „нов апостол и учител на всички страни“ (Гюзелев, 2005). Образът на учител на Константин-Кирил Философ присъства още в средновековната църква. Тук обаче акцент е поставен преди всичко върху апостолическата му дейност – тоест върху значението на буквите за разпространението на християнството. За християнския светоглед и по-късно акцентът ще се поставя именно тук – върху ролята, която имат мисиите на двамата братя за разпространението на християнството. Голямата общност на християните, сътворена в Бога, а не в земното, е важно за религиозното възприемане на Светите братя и именно това трябва да бъде отбелязвано и празнувано.

Възраждането ще „обогати“, казано образно, тази идея, като ще изведе религиозния елемент в една значително по-нова интерпретация – тази на народностното самоопределение чрез религията. Християнството и образът на двамата братя ще се превърнат в елемент на народностно самоопределение, който, от една страна, е религиозно различен от тази на турците, и, от друга – заради връзката със славянството се отличава от словото на гърците. В този смисъл празникът на 11 май (стар стил) ясно показва, каква е насочеността на българското училище в средата на XIX век, а именно народностно пробуждане чрез просвета¹. Показва също така и посоките, в които съществуващата по това време интелигенция, търси и се опитва да изгради една модерна концепция за национално обединение. И нейните основания се откриват в обединението на двата храма – религиозният и светският.

Вероятно именно това обединение спомага празнуването на Св. св. Кирил и Методий да се запази като един от най-устойчивите празници в традициите на българската култура. Социологическите изследвания, допълващи изследванията на Дюркейм, ясно показват, че религиозните празници са значително „по-устойчиви и по-резултатни в стабилизирането на вътрешногруповите връзки, отколкото ритуалите, създадени от държавата. Религиозните празници са също така в по-висока степен устойчиви на загубата на легити-

---

¹ По този въпрос виж например Тачева (1992: 126), която казва, че „за българите от деветнайсетото столетие Кирил и Методий стават символи едновременно на движението за новобългарска просвета и на борбата за самостоятелна църква“.

мация, отколкото светските церемонии" (Осенка 2006: 24). Една от водещите причини за постигане на тази устойчивост се корени точно в стабилизацията на идеологическата основа на празнуването. Културните кодове на модерната нация са значително по-нестабилни и по-динамични, съпоставено с тези на църквата, тъй като те по правило са функция на по-често променящи се във времето политически визии за социалните проекти. Променливостта в церемониала е призвана да отрази тези визии, използвайки символния език и ритуалния характер на празника. Обръщайки се към Дюркем, можем да кажем, че по този начин визиите за обществена и групова солидарност „заговарят” на символен език в социалната публичност, като посредством ритуализираното празнуване се опитват да оформят нов културен код в социалната публичност. Вероятно това е една от причините, поради която протоколът на празнуването претърпява съществени изменения.

След първоначалното празнуване през 1851 година в Пловдив, през 1856 се отбелязва този ден и в Цариград. През 1858 година Йоаким Груев помества покана в „Цариградски вестник” за всенародно отбелязване на празника².

В литературата – от мемоарната до публицистичната, съществуват доста примери, които биха могли да илюстрират казаното. Един от най-добрите може би спомени е на Тодор Влайков. Писателят споделя:

Минуваме по моста и през обкичения с венец вратник влизаме в двора на училището, дето от другата страна през отворената порта е навлязъл вече много свят. Качваме се горе в широката училищна стая. Сгъстено се нареждаме там в левия ъгъл. Отпред е поставена голяма маса, покрита с хубав месал, върху която е сложен бял медник с вода. По него са запалени няколко свещи. А пред масата двама по-възрастни ученици държат донесената от черкова голяма икона на свети Кирил и Методия. Около масата се нареждат всички свещеници, облечени в сърмени одежди. Там са и двамата учители. От другата страна се редят мъжете, които все повече прииждат, като навлизат и между чиновете. След тях идат жените. Те изпълват цялата стая. Струпват се и около вратата. Нависнали са и по прозорците откъм отвода, дето също е натъпкано с хора. Колко много свят! (Влайков 1964: 264-65)

Това описание ясно разкрива начинът, по който се е празнувал празникът около 1875. Подобни свидетелства могат да бъдат намерени и в редица публикации в периодичния печат от втората половина на XIX век. Това са

---

² По въпроса за първото отбелязване на празника Гатя Симеонова пише следното: „Дълго време проучванията върху историята на празника се придържат към казаното от Йоаким Груев, че училищен празник на 11 май, в Деня на Кирил и Методий, е бил организиран за първи път в Пловдив през 1857 г., по време на неговото учителстване в Пловдивското епархийско училище” (1944: 44)

преди всичко дописки, в които се отбелязва празнуването на 11 май (стар стил) в различни населени места на етническата българска територия. Въпреки че материалите в пресата показват известни различия в начина на празнуване в отделните селища, ясно се откроява единният модел на църковното служене, което заляга в основата на честванията. Религиозно-църковният елемент е, който дълго време придава единен облик на церемонията, въпреки че липсва обща програма, валидна за всички български училища в рамките на империята; нещо повече, самото отбелязване на празника в различните селища започва през различни години.

Спомените на Влайков засягат период от неговото детство. Той е участник, активно преживяващ събитията. Цитираният мемоарен откъс е твърде интересен, защото разкрива един от механизмите на ритуалното съпреживяване. Докато в традиционния ритуал един член на общността е включен и е част от действието, в свидетелството на Влайков нещата изглеждат различно. Мъжете и жените, за които става дума в текста, не са активни участници в целия церемониал, а се превръщат в зрители, в момента, в който процесията влиза в училището. Там участниците вече са други – сред тях са и учениците, между които по това време е и самият писател. Дописка във в-к „България” за честването на Св. св. Кирил и Методий през 1860 година в Сопот по категоричен начин илюстрира казаното. По думите на учителя Ю. Ненов „още от начнуването на мая [...] раздражни ся родолюбиво любопитство в общо измежду сичките наши съотечественици и сички желаяха да ся уверят на здраво в кой ден се падал св. Кирил и Методия, да не би да ся намерят по кърска работа или другаде и да ся лишат от присъствието си на тоя тържествен народен празник” [Извори 1992: 315]. От цитата ясно се вижда, възможността за избор на участие/неучастие е изключително важен фактор при формиращата се модерна публичност, в измеренията на която празникът получава други конотации. Тук се разкрива една особено важна характеристика, която ще намери своята пълна изразеност в епохата след 1878 г. Става дума не толкова за преход от религиозно към светско празнуване, а за взаимопроникването на религиозното и политическото в модерната публичност³. Тази функция на празнуването е пряко производна на секуларизацията, от една страна, и все по-засилващия се индивидуализъм за сметка на колективизма, в българското общество.

В полемичната статия на Христо Ботев това е ясно открито. През 1875 г. той пише в Румъния:

У нас на тоя празник патриотите четат слова и речи, разказват за заслугите и дейността на светите мъже, предъвкват и кълчевят историческите и съвременните

---

³ Виж повече по този въпрос у Люстийн (2005: 364-381).

истини, играят народни игри, пеят „народни“ песни, пият, ядат и се веселят; а в това също време пред тежките и безчовечните страдания на народът дигат тостове за здравето на тирана, за дългоденствието на робството и за щастието на глупците.

Авторът на горните редове е бил активен участник в празнуването на Деня на светите братя през 1867 година в Калофер като учител. Държал е пламенна реч за значението и смисъла на този ден за българите в Османската империя. По-късно, когато пише тази статия, Христо Ботев е вече с ясно изразена революционна идеология и разчита символиката на празника през различна призма. Самият той разбира подобно празнуване като пасивно, за разлика от революцията, която е активно действие за промяна на социалния ред и уст-ройство.

Протокол и празнуване

След 1878 година институциите на самостоятелната българска държава започват да изграждат празнично-ритуална система, която е съобразена с идеологическата нормативност на нацията. Отбелязването на Деня на св. св. Кирил и Методий също става част от официалния празничен канон, тъй като държавните институции припознават празника като възможност за конструиране на културни кодове в българското общество. Налагащите се социални промени предполагат и специфично отношение към наследените традиции. По думите на Хобсбаум (1983: 4-5) „бързата трансформация в обществото отслабва или разрушава социалните модели, за които „старите“ традиции са били предназначени, създавайки нови, когато те са неприложими; или когато тези стари традиции и техните институционални носители и разпространители вече не са достатъчно приложими и приспособими или са премахнати”.

В случая с празнуването на празника на Светите братя настъпилите промени са както в церемониалната част, която е призвана да отрази изграждането на идеологическата база на нацията, така и в самата идеологическа концепция за мястото и ролята на Светите братя за културното издигане на българите. По тази причина като същностни могат да бъдат отбелязани не толкова метаморфозите в самия празник и неговия церемониален протокол, а фактът на включването му в цялостния празничен календар на нацията. Това на свой ред налага промени в програмата на публичното му отбелязване, тъй като на него се гледа като на елемент от една по-широка концепция за културно изграждане на националното единство. В епохата на модерността сред присъстващите на празника, наред със свещеника и учителите (основни церемониални лица през Възраждането), са и господа министрите, висши военни и представители на църковния клир. От материал, поместен в „Български търговски вестник“ през 1904 година например се вижда, че церемо-

нията е строго формализирана и протоколна, съгласно предварително създадена и публикувана програма в пет точки⁴. Според нея всеки един от участниците има ясно разписано място и функция и съобразяването с това е важен елемент от цялостния церемониал. В броя си от 12 май същата година вестник „Вечерна поща“ (1904) със задоволство отбелязва, че „отпразнуването в столицата стана много тържествено“. Не липсват и символите на държавните институции и църковната власт. Информацията от другите по-големи градове на страната показва сходна ситуация – празнуването става според изготвена от кметствата предварителна програма. Подобна кодификация има за цел да изгради ритуалната система на празника по единен общ протокол, който да е подчинен на националните идеали и възжеления на българското общество след 1878 година. Разбира се, просвещението, един сравнително стар възрожденски идеал, е сред водещите принципи, залегнали в културната основа на съграждащата се нация. Измеренията, които получава обаче този идеал са по-широки в условията на самостоятелната българска държава – просветената нация да бъде равноправен участник в международния диалог в общоевропейското културно пространство. Поради тази причина политическите проекти формират визия, според която на българската култура трябва да се обърне специално внимание, за да могат нейните ценности да бъдат приети за равнозначни на европейските.

В идеологическия план на празнуването се появява още един същностен елемент – поставя се въпросът за единството на всички българи, като посланието е еднозначно насочено към българското население, останало извън териториалните граници на държавата. „Обединение“ се превръща в концепт, изразяващ възжеленията на националния идеал. В годините то също претърпява известни изменения – от събирателно понятие за политическо единство, след Ньойския договор се превръща в ключов израз за културно обединение. Ценностите, които нацията наследява от историческото минало на народа, трябва да бъдат препотвърдени в новите обществено-политически условия.

В редакционен материал на вестник „Слово“ (1922: 3) ясно се вижда покрусата от изгубените надежди за политическо обединение:

След войната празника на Св. св. Кирил и Методий стана ден, в който всички онеправдани българи от полуострова си спомнаха за миналите възжеления и търсеха да възвърнат народната сплотеност от миналите дни.

Ценностните трансформации продължават през годините. Заслужава да се приведе голяма част от текст на Борис Вазов (1935: 2), който през 1935

---

⁴ Виж Вестник (1904)

ще отбележи във в-к „Мир“:

Забележителното е, че нашият най-голям народен празник сплотява в едно всички възрасти, съсловия и занятия в един празник на просветата, а не празник, който напомня дни на кървави борби. Последните не бива да бъдат подценявани, но те, изглежда, не са съставлявали главната слава на нашия народ. Има голямо самообладание и сила в обстоятелството, че в народните обичаи е вкоренено честването на един просветен спомен: създаването на българската азбука и писменост. Това ни отличава от много други народи.

При съпоставката на материалите, поместени във вестниците „Слово“ (1922) и „Мир“ (1935) ясно се вижда, че идеологическите основания на празника отразяват по недвусмислен начин общите социални настроения. Независимо от това може би най-ярките примери за обвързването на празника с идеологията са празнуванията през 1942 и след 1945 година. И в двата случая церемонията е отражение на променливото политическо визионерство за социално устройство, като във втория случай това е доста по-силно изразено.

Както вече се каза по-горе, през 1942 година правителството решава празнуването на 24 май да бъде „по-скромно“.

Съобщенията във в-к „Мир“ от 1942 година гласят:

23 май 1942, стр. 2

Денят на Кирил и Методий

Утре в цялата страна, по градове и села ще се състоят тържества по случай големия народен и просветен празник – ден на светите солунски братя. В София няма да се състои обичайният голям парад на учащата се младеж. Ще се състои молебен на пл. „Ал. Невски“, на който ще присъстват представителни групи от училищата и др. Тази сутрин в[ъв] всички училища в старите предели на Царството и в освободените земи бяха изнесени беседи от учители и ученици за делото на Кирил и Методий. Днес осмюкласниците предават гимназиалните знамена на седмюкласниците.

26 май 1942 г., стр. 2.

Празникът на светите равноапостоли Кирил и Методий тази година бе честван много скромно. В София бе отслужен молебен в „Ал. Невски“, на който присъстваха официални лица, начело с министър-председателя г-н проф. Богдан Филов. В цялата страна са били отслужени подобни молебени, а за първи път от 30 години насам в родния град на светите братя – Солун, при масово стечение на българите от Солунската област в българската църква „Св. Климент“ е била отслужена на звучен български език божествена служба.

През 1943 година тържественият парад отново е част от празника. В-к

„Зора“ от 23 май публикува програмата на тържествата в София.

Установената след 1944 година власт започва постепенно да налага нов празничен календар или да подменя същността на старите празници според комунистическата идеология, която е наложена на цялата нация. Нейният език става същностна част от публичното говорене, в това число и за 24 май. „Тезисите“, които представляват важен наръчник за провеждане на беседите по случай празника, изобилстват от изрази, които звучат дори комично: „католически проводници“, „трудова подвизи“ (на учениците на Кирил и Методий), делото им е „прогресивно и революционно“ и т.н. Извън това, целият патос на документа е призван по категоричен начин да обоснове славянското единство от времето на Кирил и Методий до 1945 година. И разбира се, да се изясни пагубната роля на немския агресор, както и великата роля на Русия за осъществяването на това единство (Дело 1945: 3). Официалният протокол на празника през 1945 година запазва църковния ритуал, в който интерес представлява една малка особеност – молебенът се извършва **в**, а не **пред** храм „Св. Александър Невски“, както е през 1943 година например. (През следващите години църковното и гражданското празнуване ще бъдат напълно разделени.) За сметка на това манифестацията е внушителна, каквито са разпоредбите на ОФ-властта за празнуването.

Измененията, които се налагат в тържествения протокол на празнуването след 1945 г. са твърде големи, защото са част от една коренно различна от съществуващата дотогава национална идеология. Политическото намира друг тип религиозна изразност в стремежа си да се отграничи от църковната доктрина, което заслужава самостоятелно задълбочено изследване.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Ботев 1986:** Ботев, Христо. Съчинения в два тома. Т. II. С.: Български писател, 1986.
- Вазов 1935:** Вазов, Борис. Народното предание. // Мир, 25 май 1935, с. 2.
- Вестник 1904:** Български търговски вестник, 12, № 101, 11 май 1904.
- Вечерна поща 1904:** Вечерна поща, 5, № 1005, 12 май 1904.
- Влайков 1964:** Влайков, Тодор. Съчинения. Т. 5. Преживяното. Ч.1: Детски години. С.: Български писател, 1964.
- Гюзелев 2005:** Гюзелев, Васил. Култът към Светите братя Кирил и Методий и техните ученици. // Кирило-Методиев вестник, № 20, април-май, 2005.
- Дело 1945:** Работническо дело, 1945, бр. 204, с. 2.
- Извори 1992:** Извори за българската етнография. Из българския възрожденски печат. Т. I. Съст. М. Василева, Ю. Царева, В. Николова, Л. Димитрова, Ат. Кралев. С.: ИК „Проф. Марин Дринов“, 1992.
- Люстигън 2005:** Leustean, Lucian. Towards an Integrative Theory of Religion and Politics. // Method and Theory in the Study of Religions, 2005, № 17, 364-381.
- Петканова 1983:** Петканова, Донка. Константин Кирил – денница на славянския род. С: Време, 1994.
- Симеонова 1994:** Симеонова, Гатя. Денят на Кирил и Методий. София: ЕИМ при БАН,

1994.

Слово 1922: Хвала на офицерството! // Слово, 26 май 1922 г., с. 3.

Тачева 1992: Тачева, Елена. Търсене на българското в Европа и на европейското в българската духовност. Наблюдение върху култа към Св. св. Кирил и Методий в градската култура на Македония през XIX век. // Балканистичен форум, кн. 2-3, 1992, с. 123-131.

Хобсбаум 1983: Hobsbawm, Eric. Introduction: Inventing Traditions. // The Invention of Tradition. Hobsbawm, Eric and Ranger, Terence (eds). Cambridge: Cambridge University Press, 1983, pp. 1-14.